

Görüşler / Opinion Papers

Bir Sivil Toplum Örgütü Olarak Türk Kütüphaneciler Derneği: Tarihsel Perspektiften Eleştirel Bir Yaklaşım

Turkish Librarians' Association as a Non-Governmental Organization: A Critical Approach from Historical Perspective

Ahmet Kaya*

Öz

Bu makalede, sivil toplum perspektifinden Türk Kütüphaneciler Derneği incelenmektedir. Öncelikle sivil toplumun tarihsel ve toplumsal olarak referans aldığı olgulardan yola çıkılarak Türkiye'de sivil toplumun sorunları ele alınmış ve TKD bu bilgiler ışığında ülke gerçekleri içinde değerlendirilmiştir.

Sivil toplum özgün haliyle Batı Avrupa'da kentsel bir olgu olarak başlamış ve 18. yüzyılda olgunlaşmıştır. Devletin müdahale alanlarının dışında kalan ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda, toplumun kendi kendini düzenleyen, kendi ilke ve kurallarına göre işleyen özerk bir alan olarak görülmektedir.

Türkiye'de kuruluş faaliyet gösteren TKD'nin sağlıklı olarak değerlendirilebilmesi için öncelikle içinde doğup geliştiği tarihsel ve toplumsal koşulların bilinmesi gerekmektedir. Sivil toplumun oluşup gelişebilmesi için; devletin demokratik hukuk devleti niteliklerine sahip olması, toplumda ise demokrasi kültürünün yerleşik bir değer olarak bulunması gerekmektedir. Türkiye'de hukuk devleti ve demokrasi kültürünün yerleşmemiş olması nedeniyle sivil toplum 1990'lara kadar kayda değer bir gelişim gösterememiştir. Oluşan sivil örgütlenmeler, devletin resmi ideolojisinin halka benimsetilmesi ve rejimin meşruiyetinin sağlanması yönünde işlev görmüştür. Küresel faktörler ve AB üyelik sürecinin de etkisiyle gelişmeye başlayan sivil toplumun günümüzde de önemli sorunları bulunmaktadır. Belli oranda mesafe alınmasına karşın gerekli ön koşullar hala oluşmamıştır. Bunların sonucu olarak da, STÖ'ler tam özerk yapılar haline gelememiş, halkın katılımı ve kurumsal kapasiteleri sınırlı kalmış, finansal sorunlarını çözememişlerdir.

1990'lara kadar Türkiye'deki sivil toplumun genel eğilimlerini aynen sergileyen TKD, STÖ olma yönünde 1990'lardan başlayarak önemli adımlar atmaya başlamıştır. Toplumsal konulara duyarlılık göstermeye başlamış, demokratik değerlerle ilgili etkinlikler gerçekleştirmiş, diğer STK'lar ile işbirliğine girmiş, hazırladığı bildirimler ile mesleki

* Türk Kütüphaneciler Derneği (TKD) Aydın Şubesi Başkanı. e-posta:ahmetce_kaya@hotmail.com
Chairperson of Turkish Librarians Association (TLA) Aydın Branch.

standartları oluşturma ve kurumsallaşmasını hızlandırmış, uluslararası STÖ'ler ile entegrasyon ve işbirlikleri geliştirmiştir. Ancak tüm bu gelişmelere karşın TKD'nin hala bir STÖ olabildiği söylenemez. Özerklik kurumsal kimliğine dönüşmemekte, üyelerin katılımı son derece sınırlı kalmaktadır. Dernekçe hazırlanan bildirgelerin üyelere benimsetilmesi ve bunların uygulamadaki durumuyla ilgili bir çalışması bulunmamakta, şubelere dayalı örgütlenme modeli işlememektedir. TKD, toplumsal sorunlar ve varlık koşulu olan demokratik değerler konusunda yeterli duyarlılığı gösterememektedir.

TKD'nin sorunlarının kökeninde, çoğu kendisinden kaynaklanmayan, alanı dışında başka toplumsal sorunlar bulunmaktadır. Bu nedenle köklü çözümler diğer toplum kesimleriyle verilecek ortak bir mücadeleyle gerçekleştirilebilir. Derneğin, öncelikle üyeleri ve meslek alanında çalışanlar ile sorunlarını çözüm odaklı bir şekilde tartışmaya açması gerekmektedir. Kısa vadeli ve kestirme çözümler gerçekçi ve sürdürülebilir olmayacaktır.

Anahtar Sözcükler: Sivil toplum; sivil toplum örgütleri; STÖ; Türk Kütüphaneciler Derneği; TKD; Türkiye.

Abstract

Turkish Librarians Association is examined from a civil society perspective in this article. First of all, problems of civil society in Turkey have been approached by starting from the phenomena that civil society historically and socially takes as a reference and TLA has been evaluated within the frame of the reality of the country in the light of this information.

Civil society originally started as an urban phenomenon in Western Europe and developed during 18th century. It is perceived as an independent area of the society working according to its own principles and rules; self-regulating; staying economically and socially outside of the response areas of the state.

Historical and social conditions in which TLA was born and improved should primarily be learned so that this association established and in business in Turkey is influentially evaluated. The state should have the features of a democratic state of laws and the culture of democracy should be an important value in the society so that the civil society is formed and developed. Civil society had not considerably developed until 1990s because the culture of democracy and state of law did not establish in Turkey. Civil organizations functioned to establish the legitimacy of the regime and to make the public adopt the formal ideology of the state. The civil society that began to develop under the influence of global factors and European Union membership process has big problems in our day as well. Despite some advancements, necessary prerequisites have not occurred yet. As a consequence, NGOs have not become completely independent structures, could not solve their financial problems and public participation and institutional capacities have been limited

TLA that exactly presented general tendencies of civil society in Turkey till 1990s started to take considerable steps to become an NGO as from 1990s. TLA started to become more sensitive about social subjects, conducted activities about democratic values, cooperated with other NGOs, accelerated the creation and institutionalization of occupational standards through the declarations it prepared, formed a cooperation and integration with international NGOs. TLA cannot be still counted as an NGO in spite of all the developments. Independence cannot turn into an institutional identity and participation of the members is quite limited. The Association does not have a research about how to make the members adopt the declarations prepared by TLA and it does not practice an organizational model based on its branches. TLA is not sensitive enough about social problems and democratic values, which is a requirement for existence.

Most of TLA's problems are not originated from its own field. Other social problems exist, too. Therefore, it can solve the problems through cooperation with other social sectors.

The Association should have debates about problems in a solution oriented way especially with colleagues and members. short-term and short-cut solutions will not be realistic and sustainable.

Keywords: *Non-Governmental Organizations; NGO; Turkish Librarians Association; TLA; Turkey.*

Giriş

Türk Kütüphaneciler Derneği (TKD), demokrasisi sık sık kesintiye uğrayan Türkiye’de görece olarak uzun bir tarihe sahiptir. Bu tarih içerisinde önemli gelişmeler göstererek, alanındaki en kapsayıcı ve kapasitesi en gelişmiş dernek durumuna gelmiştir. Ancak gelinen aşamada çeşitli faktörlere bağlı olarak TKD’nin var olan örgütsel yapısı, geliştirdiği politikalar ve çalışma tarzıyla alanındaki sorunları çözebilmesi olası görünmemektedir. Dernek çevrelerinde bu sorunlar bilinmesine karşın, yeterince tartışılarak görünür kılındığı söylenemez. Dernek yayın organında çıkan az sayıda makale (Toplu, 2009; Güllü, 2010; Külcü ve Dalkıran, 2013) dışında böyle bir kayıt ne yazık ki bulunmamaktadır. Üye aidatlarının ödenme oranı, Genel Kurul, Şube başkanları toplantı tutanakları Genel Merkez Şubeler Raporu (TKD, 2015), bilgi ve belge hizmetleri alanında çalışanların ve özelde üyelere, derneğe karşı olması gereken aidiyetin yeterince gelişmediği ve beklentilerinin de son derece sınırlı kaldığını göstermektedir.

Örgütlenme biçimi ve örgütlü hareket etme davranışı, değişen koşullara göre sürekli gelişim göstermektedir (Toplu, 2009, s. 680). TKD’nin önceki dönemde bunu ne oranda yaptığını ilgili çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır (Sevgisunar, 2009; Toplu, 2009). Bugün yapılması gereken ise, derneğin, örgütlenme biçimi ve örgütlü hareket etme davranışlarını ne oranda günün koşullarına göre yaptığını değerlendirmektir. Bu nedenle, üyelerin örgütlü hareket etme davranışlarından, dernek yönetimlerinin politika geliştirme süreçlerine ve bu politikaların uygulamadaki seyrine kadar, derneğin bütün boyutlarıyla hangi zeminde ele alınmasının bizi doğru çözüm önerileri geliştirme süreçlerine taşıyabileceğinin tartışılması gerekmektedir.

Bu makalede, TKD’nin, sorunlarının çözümünün ancak sivil toplum perspektifinden ele alınmasıyla mümkün olduğu görüşünün tartışılması amaçlanmaktadır. Bu nedenle, öncelikle sivil topluma açıklık getirmek için kavramın anlam köklerine ve referans aldığı tarihsel ve toplumsal olgulara değinilecektir. Sonrasında ise mevcut gerçeklikten kopmamak için Türkiye’de sivil toplumun kısa bir değerlendirmesi yapılacaktır. Bu bilgiler ışığında da bir sivil toplum örgütü olarak TKD incelenecektir.

Sivil Toplum

Sivil toplum, günümüzde kamusal alanda ve akademik çevrelerde çok konuşulan ve toplumsal sorunların çözümüne ilgili tartışmalarda sıklıkla atıf yapılan anahtar kavramlardan biridir. Batı’da, uzun bir tarihsel ve düşünsel geçmişe sahip olan sivil toplumun, günümüzde çok geniş bir anlam yelpazesine sahip olduğu ve pek çok alt başlığı içerdiği görülmektedir.

Ülkemizde ise 1990’larda tartışılmaya başlanmış, ancak, düşünsel ve tarihsel geçmişinin olmaması, anlam çeşitliliğinin yol açtığı muğlaklık ve demokrasinin kurumsallaşamaması gibi nedenlerle çeşitli aktörlerce suiistimal edildiği ve kamusal alanda gelişigüzel kullanılarak içeriğinin boşaltıldığı söylenebilir.

Konunun genişliği ve tartışmalı bazı yönlerinin bulunmasına karşın, makalenin amacı ve kapsamının sınırlılığı nedeniyle, sadece kavramın anlam köklerine ve referans aldığı tarihsel ve toplumsal olgulara değinilecektir.

Kavramın kökeni Aristo’ya kadar uzanmakla birlikte, asıl olarak 12.yüzyılda başlayan kentsel dönüşümün bir ürünü olarak başlamış, ancak modern içeriğini 18.yüzyılda kazanmıştır. Bu dönemde sivil toplum, merkezi otoriteden ekonomik ve yönetsel olarak özerk hale gelen kentlerde, kent yaşamının ihtiyaçları doğrultusunda bir takım sivil özgürlükler temelinde ortaya çıkmıştır (Duman, 2003, s. 348).

Sanayi devrimiyle birlikte, yönetimin merkezileşmesi ve iş bölümündeki artış, çeşitlenen toplumsal yaşam alanlarını devletten bağımsız, özerk yapılar haline getirmiştir. Farklı yaşam alanlarında örgütlenen toplum kesimleri, sorunlarını kendi olanaklarıyla çözmeye çalışmış, çözemedikleri ise devlet üzerinde demokratik baskı oluşturarak çözüme çabası içinde olmuşlardır. Sivil toplum, toplulukların bu alanlarda örgütlenmesiyle genişlerken, devletin yetki ve sorumlulukları bazı zorunlu alanlarla sınırlı kalmıştır. Ancak devlet-toplum karşıtlığı/ bağımlılığı sivil toplumunun gelişim tarihi içinde hep olagelmıştır. Erdoğan'a göre 'sivil toplum', devlet toplum ilişkilerinin karşılıklı bağımlılık bakış açısından görülmesiyle ilgili analitik bir kavramdır (2006, s. 250). Bu bağımlılık/ karşıtlık ilişkisinde gözden kaçırılmaması gereken temel unsur, devlete karşı özerkliğinin, sivil toplumun en temel unsurlarından biri olduğudur. Ancak devletin karşısındaki bu özerklik, idari ve finansal olduğu kadar zihniyet olarak da sivil olmayı gerektirmektedir.

Bu gelişmeler yönünde oluşan Avrupa Modernitesinin üzerine kurulu olduğu temel unsurlarından biri "birey" dir. Birey, diğer tüm aidiyetlerinden ve sahip olduğu statülerden bağımsız olarak vatandaş statüsüyle devlet karşısında, yasal olarak sürekliliği güvence altına alınan haklar ve özgürlüklere kavuşmuştur. Modern sivil toplumun içeriğini belirleyen en önemli öge "modern birey" anlayışıdır (Eraslan, 2011, s. 47).

Modern toplumun ihtiyaçlarına göre biçimlenen sivil toplum, bireysel hak ve özgürlükler temelinde, devlet denetimi dışında ve yasal güvence altında bir toplum düşüncesini temel almaktadır (Keyman, 2010, s. 6). Bu dönemde, sivil toplum, bireyin özgürleşmesi ve cemaatin etkisinden kurtulması sonucu oluşmuştur (Karadağ, 2013, s. 297). Liberal değerlere göre oluşmuş olan sivil toplumun bu yöndeki tanımı "bireylerin bireysel ya da toplumsal çıkarları, talepleri, sorunlarını dile getirmek üzere kurdukları, gönüllü faaliyet ve kaynaklardan beslenen, devlet iktidarının alanı dışında, ondan özerk örgütlenmelerin alanı" (Tosun, 2001, s. 231) olarak yapılabilir.

Sivil toplum, 1980'lerde despotik ve otoriter rejimlerin demokrasiye geçiş süreçlerinde, demokrasi bağlamında tartışılmaya başlanmıştır. Bu rejimlerin demokratikleşmesinde ve demokrasinin toplumsal ilişkilerde yerleşikleşmesinde oynayacağı rol nedeniyle demokrasinin belirleyici bir unsuru olarak değerlendirilmiştir.

Diğer taraftan, aynı dönemlerde demokratik ülkelerde sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişle birlikte, mevcut temsili demokrasinin bu toplumsal yapıyı temsil edemediği, bu sorunun, sivil toplumun sağlayabileceği katılımcı demokrasi aracılığıyla çözülebileceği genel kabul görmüştür. Günümüzde evrensel bir değer olarak kabul edilen demokrasi bağlamında ele alınan sivil toplum, toplumsal sorunların çözümündeki rolünü önceleyen demokratik bir yaklaşıma göre "toplumsal sorunlara etkili ve uzun dönemli çözüm bulma sürecine aktif olarak katılan ve bu temelde de siyasi aktörleri bu çözümleri hayata geçirecek politikalar üretmeye yönlendirmek için çalışan farklı gönüllü örgütlerin devlet denetimi dışında kurduğu ortak alan" (Keyman, 2010, s. 3) olarak tanımlanmaktadır. Bu yaklaşım, sivil toplumun hem devlet-toplum/ birey ilişkilerinde hem de toplumsal yaşamı oluşturan farklı kimlikler/ aktörler/ kesimler arasındaki ilişkilerde "haklar ve sorumlulukların" demokratik ve adaletli dağıtımının anahtarı olduğunu ileri sürmektedir (Keyman, 2010, s. 4).

Günümüz toplumuna özgü örgütlenme biçimi olarak belirtilen sivil toplumun modern nitelikte oluşabilmesi için toplumda ve devlette bazı özelliklerin olması gerekmektedir. Her toplumsal örgütlenme biçimi ona uygun bir toplumsal kültürün varlığı ile mümkün olabilmektedir. Belirtilen nitelikte bir sivil toplum, o toplumda farklılıkların bastırılmadan ve tek tipleşmeye zorlanmadan var olabildikleri bir toplumsal yaşam alanının, yani asgari düzeyde bir demokrasi kültürünün varlığını gerektirir. Devletin ise, demokratik hukuk devleti niteliklerine sahip olması, kendini bir ideoloji ile tanımlamaması, farklı düşünce ve inançlara

karşı tarafsız olması ve sivil topluma örgütleneceği, etkinliklerini gerçekleştirebileceği bir alan bırakması gerekmektedir (Duman, 2003, s. 358).

Sivil toplumun tesisinde, demokrasinin herkes tarafından ortak “iyi” kabul edilmesi gerekir. Aynı zamanda devletin sivil topluma, sivil toplum içindeki toplulukların birbirine karşı sorumlulukları bulunmaktadır (Sarıbay, 1994, ss. 96-97). Sivil toplumun, birey/ toplum-devlet ilişkilerinde yeterli oranda belirleyici ve demokratikleştirici bir etkisinin olabilmesi için, toplumun çeşitli kesimlerinin kendi aralarındaki ilişkilerde, sivil, çoğulcu ve katılımcı bir yapı ile demokratik bir işleyişe sahip olması gerekir. Belirtilen nitelikte bir sivil toplum, demokrasinin korunması ve demokratik değerlerin toplumsal tabanda içselleştirilmesinde rol oynayabilir. Sivil toplumun var olabilmesi, sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi, ancak demokratik bir ülkede mümkün olabilmektedir. Tüm bu nedenlerle sivil toplum günlük politikanın içinde olmamakla birlikte “demokrasinin asli değerleri olan; insan hakları (yaşam, mülkiyet ve seçim hürriyeti), özgürlükler (inanç, düşünce, ifade, örgütlenme, vs.), azınlık hakları (dil, kültür, inanç vs.), hukukun üstünlüğü ilkesi” (Çaha, 2010, s. 24) konularında doğrudan taraf olmak durumundadır.

Sivil toplum, toplumun örgütlü olan kısmını oluşturur. Çeşitli toplum kesimleri Sivil Toplum Örgütleri (STÖ) aracılığı ile örgütlenerek, kendi alanlarıyla ilgili sorunları, kendileri veya siyasi iktidarı etkileyerek çözmeye çalışırlar. Bu anlamda “STÖ’ler sivil toplumun taşıyıcı unsurlarıdır” (Özer, 2008, s. 93). Diğer taraftan, farklı alanlarda örgütlenmiş diğer STÖ’ler ile irtibata geçerek, ortak sorunlarla ilgili birlikte hareket etmeye ve onlara kendilerini tanıtmaya çalışır ve sorunlarının çözümü yönünde kamuoyu oluştururlar. Bu nedenle iletişim ve müzakere alanı diyebileceğimiz kamusal alanın, özgür ve demokratik olması gerekir. Çünkü günümüzde “kamusal alanın ticari kitle iletişim araçları ve politik iktidar tacirleri tarafından sömürgeleştirildiği” (Kumar, 2004, s. 192) görülmektedir. Bu nedenle STÖ’ler, kamusal alandaki bu etkinlikleriyle, kamuoyunun sağlıklı bilgilendirilmesi ve toplumda diyalog ve uzlaşma kültürünün gelişimine de katkıda bulunurlar.

Diğer taraftan STÖ, örgütlü bir üyesi olarak bireye, katıldığı bu iletişim ve müzakere süreçleriyle aktif vatandaşlık özelliği kazandırarak, onu siyasal bir özne haline getirir. STÖ’ler, modernitenin tüm aidiyetlerinden yalıtılarak yalnızlaştırdığı, devlet ve toplum karşısında korunaksız bıraktığı birey için en önemli dayanak durumundadır. Bireyi, etkinlik ve eylemleriyle kamusal alana taşıyarak, toplum içinde belirleyici bir unsur haline getirmesiyle, saygı, güven ve benlik ihtiyacını karşılayıp, ona yeni bir kimlik ve kişilik kazandırır.

Bu bölümü uluslararası en büyük çatı kuruluş olan Birleşmiş Milletlerin sivil topluma bakış açısı ile noktalamak uygun olacaktır. Birleşmiş Milletler’e göre sivil toplum; hükümet ve kuruluşların yanı sıra toplumun üçüncü sektörü olup, sivil toplumu ve hükümet dışı sivil toplum kuruluşlarını kapsar. Birleşmiş Milletler, kuruluşların ideallerini geliştirdiği ve çalışmalarına destek sağladığı için sivil toplum ile ortaklığın önemini bilir (United Nations).

Türkiye’de Sivil Toplum

Sivil toplum, batılı bir kavram olup, tarihsel olarak Batıda gelişmiş ve demokrasinin gelişmesine paralel olarak da bu kültüre yerleşmiştir. Sivil toplumun Batıdaki gelişim olanaklarının Doğu toplumlarında bulunmadığı; sosyal, kültürel ve tarihsel özellikleriyle, Batıdaki gibi bir düşünsel zenginliğe sahip olmadığı görülmektedir (Eraslan, 2011, s. 77).

Bir doğu toplumu olduğu kabul edilen Türkiye’de, sivil toplumun durumunu anlayabilmek için Osmanlı’nın bıraktığı mirasla işe başlamak faydalı olacaktır. Aşkın¹ devlet

¹ Farklı sözcük anlamlarının yanı sıra “benzerlerinden üstün” olarak tanımlanan “aşkın” terimi, ‘Aşkın Devlet’ olarak kullanıldığında topluma tepeden bakan, hükmeden, boyun eğdiren, ferdin her türlü hakkı üzerinde istediği tasarrufta bulunabilen, buyurgan, aşkın ve kutsal bir otorite olarak bilinir. Terimle ilgili ayrıntılı bilgi için seçilmiş birkaç çalışmaya bkz. Çaha, Ö. (2012). Aşkın devletten sivil topluma. Ankara: Liberte Yayınları ;

anlayışının egemen olduğu Osmanlı'da, devlet ile toplum arasında, genelde devlet lehine aracı pozisyonunda sivil topluma nüve oluşturabilecek unsurların bulunduğu kabul edilmektedir (Eraslan, 2011, s.104). Bu unsurlar; Lonca sistemi, Vakıflar, Millet sistemi, Ayanlar ve Tarikatlar olarak belirtilebilir (Çaha, 2010, s. 13).

Sivil toplum unsuru olarak fazla bir miras almadığı anlaşılan Cumhuriyet, Osmanlının güçlü ve otoriter devlet anlayışını devam ettirmiş olsa da, Osmanlıdan devir alınan bu unsurlar da Cumhuriyet projesi içinde büyük oranda ortadan kaldırılmıştı. Bu güçlü ve merkezi devlet ile tarihsel ilerleme fikrini savunan 19. yüzyıl pozitivizmini kendine temel alan Kemalizm, topyekun ve ödünsüz bir Batılılaşma programı uygulamaya çalışmıştır. Modernleşme de diyebileceğimiz bu uygulamada demokrasi öncelikli bir yer teşkil etmemektedir (Köker, 1993, ss. 234-235). Kurulan yeni Cumhuriyet anayasal bir yönetim olsa da 1950'lere kadar gerçekte otoriterdir (Duman, 2003, ss. 371-373).

Dini motiflerle de beslenen kutsal ve güçlü devlet anlayışı, 1980'lere kadar devlete olduğu kadar sivil topluma da egemen olmuştur. Devlet tüm toplumsal yaşam alanlarını işgal ederek, sivil toplumun oluşmasına 1950'lere kadar izin vermemiş, oluşan bazı "sivil" unsurları da kendi uygulamaları için kullanmıştır.

Böyle bir siyasal ve toplumsal zeminde; sivil toplum anlayışına göre, toplum tarafından oluşturulup biçimlendirilmesi gereken bir devlet yerine, devlet tarafından biçimlendirilen bir toplum projesi söz konusu olmuştur. Sivil olarak görülen ve Osmanlı'dan devir alınan Türk Ocakları ve bu dönemde kurulan Halk Evleri devletin modernleşme projelerinin uygulayıcısı ve resmi ideolojinin halka benimsetilmesinin birer aracı olarak işlev görmüşlerdir. Bu bağlamda "devlet sivil toplumu kendi ideolojik aygıtı içinde modernleşmeyi pekiştiren bir araç olarak değerlendirmiştir" (STEP, 2011, s. 55).

Türk devletinin kuruluş amacı ve uygulamaları (Çaha, 2010, s. 14) şöyle özetlenebilir; Cumhuriyet yeni bir ulus, yeni bir devlet ve yeni bir vatan geliştirme projesini hayata geçirmiş olup,

- Toplumunu tepeden inmece bir tarzda batı uygarlığı seviyesine çıkarmaya çalışmıştır,
- Tüm toplumunu, tek bir ideoloji etrafında tekipleştirmeye çalışmıştır,
- Bu da bazı grupların (etnik gruplar, dini gruplar, taşralı ve köylü kesimler) mağduriyetiyle sonuçlanmıştır,
- Bu tutum, dönemin hâkim modernleşme anlayışının bir ürünü olarak gelişmiştir.

Bu durumun sonuçlarının, toplumda sivil toplum oluşma koşulları ve devletin demokratikleşmesi yönünde yaşamsal düzeyde olumsuz olacağı açıktır. 1950'lerde çok partili yaşama geçilmesiyle sivil toplumda bazı canlanmalar olmuşsa da, bunlar durumu değiştirir nitelikte değildir. 1961 Anayasasının, ülkedeki örgütlenme ve bireysel hak ve özgürlükler alanı görel olarak genişletmesi sivil toplumun bir ölçüde gelişmesini sağlamıştır. Bu dönemde çeşitli toplum kesimleri gerçekleştirdikleri örgütlenmeler ile katılım düzeyi oldukça yüksek eylemliliklerle taleplerini siyasi iktidarlara kabul ettirmeye çalışmışlardır. 1960'lardaki bu dönüşüm önce 1971, sonra da 1980 askeri müdahaleleri ile durdurulmuş; temel hak ve özgürlüklerin kullanımı kısıtlanarak örgütlenme hakkı başta olmak üzere demokratik hakların kullanımı sınırlandırılmıştır.

Sonuçta, 1960'lardan 1980'lere uzanan yıllarda, sivil toplumun gelişimine yönelik bazı özgürlükçü adımlar atılsa da devlet-temelli ve devlet-merkezli modernleşme süreci, ülkede sivil toplumun tabandan gelişimine izin vermemiştir. Türkiye'de sivil toplumun gelişimi asıl olarak 1990'larda olmuş ve devlet kontrolünün dışına çıkabilmiştir. Bu dönemde ekonomik, toplumsal ve siyasal iç faktörlerin yanında küresel gelişmelerde önemli rol oynamıştır. Bu bağlamda Türkiye'de sivil toplumun devlet denetimi dışında gelişimini sağlayan üç temel etken sayılabilir:

1. Ekonomide serbest pazar temelli ihracata yönelik sanayileşmeye geçiş,
2. Siyasal ve kültürel yaşamda ortaya çıkan dinsel ve etnik temelli kimlik talepleri ile
3. Küreselleşme sürecinin getirdiği dinamikler (TÜSEV, 2006, ss. 36-37).

Sivil toplum açısından Türkiye'nin Avrupa Birliği tam üyelik sürecinin ayrı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bunda özellikle Kopenhag siyasi kriterlerine uyum için yapılan yasal değişiklikler önemli bir rol oynamıştır. Yapılan değişiklikler devlet-toplum/ birey ilişkilerinin demokratikleşmesine katkıda bulunmuş ve sivil topluma alan açmıştır (TÜSEV, 2006, s. 14).

Türkiye’de Sivil Toplumun Bugünkü Durumu

Tarihsel gelişimi dikkate alındığında Türkiye’de, sivil toplumun gelişimi için gerekli temel koşulların oluşmadığı söylenebilir. Devletin, demokratik bir hukuk devleti olduğunu, ekonomik, sosyal ve kültürel yaşam alanlarından çekilerek sivil topluma alan açtığını söylemek zordur. Diğer taraftan toplumdaki her türlü farklılığın, resmi bir ideolojinin kabulüne zorlanarak tek tipleştirilmesi sivil toplumun gelişiminin önünü kapatmıştır. Bu, en başta düşün alanı olmak üzere tüm yaşam zenginliklerinden toplumun mahrum bırakılması sonucunu doğurmuş, toplumda asgari düzeyde bir demokrasi kültürünün oluşmasını engelleyerek sivil toplumun gelişimini önemli oranda tıkamıştır.

Belirtilen nedenlerle Türkiye’de sınıfsal oluşumlara göre bir siyasallaşmanın olmadığı, devlete itaat etme ve dini inançların etkili olduğu, tarihsel olarak güçlü devlet geleneğine bağlı otoriter siyasi rejimlerde rastlanan, devlet denetiminde ve onu meşrulaştırma işlevi gören devletçi bir sivil toplum modeli (Karadağ, 2013 ss. 300-301) olduğu söylenebilir.

Türkiye’de sivil toplumun gelişimine ilişkin bu kısa değerlendirmeden sonra günümüzdeki durumu anlamak için mevcut durumla ilgili önemli veriler sunan aşağıdaki araştırma sonuçları faydalı olacaktır. Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV) tarafından 2011 yılında yapılan bir araştırmaya göre Türkiye’de sivil toplumla ilgili veriler şunlardır;

- Halkın sadece % 9,7’si bir sivil toplum kuruluşuna üye ve %7,1’i gönüllülük yapıyor.
- Türkiye bağış, gönüllülük ve tanımadığı birine yardım etme eğilimleri açısından 153 ülke içinde 134. sırada yer alıyor
- Türkiye’de derneklerin %18,1’ini "dini hizmetlerin geliştirilmesine yönelik hizmet faaliyetleri" veren cami dernekleri, %14,3’ünü spor kulüpleri, %13,7’sini yardımlaşma dernekleri, %9,5’ini kalkınma ve konut dernekleri, %10’unu ise mesleki dayanışma örgütleri oluşturuyor.
- Vakıfların çalışma alanları arasında sosyal yardım (%56,1), eğitim (%47,5) ve sağlık (%21,84) başta geliyor. Resmi kayıtlara göre vakıfların sadece %1,28’i demokrasi-hukuk-insan hakları alanında çalışıyor.
- Sivil toplum kuruluşlarına üyelik veya yönetim kurulu üyeliği temelinde incelendiğinde kadınların üyelerin sadece %10,4’ünü, yöneticilerin ise %14,4’ünü oluşturduğu görülüyor (STEP, 2011, s.1).

STK'lara üye olanların oranının % 9,7 olması diğer verilere temel teşkil etmesi açısından önemlidir. Kadınların katılım oranı ve örgütlenmenin alanlara göre dağılımı da dikkat çekici hususlar olarak görünmektedir.

Önceki bölümlerde de belirtildiği gibi sivil toplum, toplumun örgütlü kısmını ifade etmektedir. Toplumun bir bütün olarak devlet vesayetinden bağımsız, özgür örgütlenmeler yoluyla kendini yapılandırabildiği ve eylemlerini koordine edebildiği toplumlarda sivil toplumdan bahsedebiliriz (Taylor'dan aktaran Erdoğan, 2006, s. 250). Bu ifadeyi açıklayabilmesi açısından özellikle Avrupa toplumları örnek gösterilebilir. " Türkiye’de her 826 kişiye bir dernek düşerken Almanya’da her 40 kişiye bir dernek düşüyor" (Aydoğdu, 2012, s. 1). Bu yönüyle bakıldığında Türkiye’de modern anlamda bir sivil toplum olduğu söylenemez.

Yapılan başka bir araştırma, nüfusun % 9.7' sinin üye olduğu STÖ'lerinin ne kadar sivil olduğunu görmemize yardımcı olacaktır. Türkiye'de 10 ilin önde gelen 78 STK yöneticisiyle görüşmelere dayalı olarak yapılan bir araştırma projesinin bulgularına göre, STÖ yöneticileri kendilerini ve sivil toplumu politik irade olarak devleti merkeze alarak tanımlamaktadırlar. Bu araştırmanın bulguları politik iradenin dominant bir olgu olarak sivil toplum içinde var olduğunu kanıtlamaktadır (Yıldırım, t.y., s. 13). Devletten özerklik sadece yasal olarak bu statüye sahip ve devletle organik bir bağının olmamasından ibaret olmayıp, devlet ideolojisi ve onun bakış açısının dışında sivil bir ruhu/ kültürü de gerektirmektedir. Devlet merkezli bir bakış açısının egemen olduğu Türkiye'deki birçok STK yapması gerekenin tam tersini yaparak, devletin talep ve ideolojik tercihlerini topluma taşıyan ideolojik bir aygıt olarak çalışmaktadır (Aslan, 2010 s. 280).

Önceki bölümlerde sivil toplumun, temel belirleyici unsurunun devletten özerk, ondan her bakımdan bağımsız bir örgütlü alan olduğuna sıkça değinildi. Türkiye gerçeğini ele alırken, bu gerekliliğin yukarıda anlatılanlar dikkate alındığında neden önemli olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Benzer örneklere demokrasisi olgunlaşmamış otoriter rejimlerin olduğu diğer ülkelerde de rastlanmaktadır.

Devletin bu yönde araçsallaştırdığı ve sivil niteliğinden uzaklaştırdığı STÖ'ler, "kendi alanlarının dışındaki" toplumsal sorunlarla ilgilenmeyerek, kendilerini dar bir alana sıkıştırmakta ve toplumun diğer kesimleri ile bağ kuramamaktadır. Sanayi devrimi bir yandan iş bölümünü artırarak farklı yaşam alanları oluştururken diğer yandan bu farklı alanlarda yaşanan sorunların çözümünü birbirine bağımlı hale getirmiştir. Bu nedenle STÖ'ler toplumun diğer kesimleri ile işbirliği yapmadan sorunlarını sağlıklı olarak çözemezler. Aynı zamanda demokrasinin asli değerleri olan İnsan hakları, Özgürlükler, Azınlık hakları, Hukukun üstünlüğü ilkelerine doğrudan taraf olmak durumundadırlar. Çünkü sivil toplum ancak demokratik rejimlerde yaşamansı bulabilmektedir. Ancak Türkiye'deki STÖ'lerin, henüz işbirlikleri geliştirmek ve demokrasinin asli değerlerine sahip çıkmak konularında kayda değer bir gelişim gösterdikleri söylenemez.

Bir Sivil Toplum Örgütü Olarak Türk Kütüphaneciler Derneği

TKD, uzun tarihsel geçmişi, bugüne kadar gerçekleştirdiği etkinlikler, mesleki standartların oluşturulması konusunda yaptığı çalışmalar ve örgütlenme düzeyi ile bilgi ve belge hizmetleri alanında önemli bir birikim oluşturmuştur. Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren, Dernek yönetimlerinin politikaları ve bakış açılarındaki değişikliklerle birlikte, sorunlar toplumsal düzeyde ele alınmış ve diğer STÖ'ler ile işbirliğine gidilerek önemli bir dönüşüm gerçekleştirmiştir. Bu dönüşüm ve yapılan çalışmalarda 'kütüphanecilik sorununun' toplumsal boyutlarıyla birlikte kamuoyuna yeterince anlatılamaması sonucu, örgütlenme ve mesleki sorunların çözümünde fazla bir mesafe kat edilememiştir (Toplu, 2009, s. 730).

TKD'nin bugünkü durumunu ifade eden bu değerlendirme, çeşitli faktörlere bağlı olarak Türkiye'nin geldiği aşamada; var olan örgütsel yapısı, geliştirdiği politikalar ve çalışma tarzıyla, bilgi ve belge hizmetlerinde yaşanan sorunları çözebilmesi olası görünmemektedir. 2000'li yıllardan bu yana mevcut durağanlığı ve yukarıda belirtilen hususlar, TKD'nin yeniden değerlendirilmesinin ve "var olan yapısının gözden geçirilmesinin" (Gülle, 2010, 159) gerekli olduğunu göstermektedir. Nitekim "örgütlenme biçimi ve örgütlü hareket etme davranışı değişen iktisadi ve toplumsal koşullara göre sürekli bir gelişim göstermektedir" (Toplu, 2009 s. 680). Bu değerlendirmeyi, yukarıda belirtilen nedenlerle günümüz koşullarında sivil toplum ve bunu gerçekleştirme aracı olan STÖ ölçütlerine göre yapmak gerektiği açıktır.

Türkiye'de sivil toplum değerlendirmesi de göz önünde bulundurularak TKD'yi ele almak mevcut durumu daha anlaşılır kılacak ve bizim var olan gerçeklikten kopmadan konuya bakmamızı sağlayacaktır.

STÖ'lerde olduğu belirtilen sorunlar üzerinden TKD'yi değerlendirdiğimizde, diğer örgütlenmelerde de yaygın iki sorun olan katılım ve özerklik konularının öne çıktığı görülmektedir. Bu iki konu diğer sorunların da kaynağı durumundadır. Bu doğrultuda tespitlerimizi şu şekilde sıralayabiliriz:

1. STÖ olmanın ön koşullarından olan özerklik, başkasının desteğine ihtiyaç duymadan varlığını yönetsel ve finansal olarak sürdürerek, etkinliklerini gerçekleştirebilme olarak tanımlanabilir (Yıldız, 2007, s. 56). Bununla birlikte özerklik, bireyi ve toplumu devlete önceleyen, sivil bir kimliği ve bu kimliğin gerektirdiği bir sivil zihniyetin varlığını da gerektirmektedir. Bir STÖ, özerkliği oranında idare ve diğer toplum kesimlerince ciddiye alınır ve yaptırım gücüne sahip olabilir.

Yukarıda, Türkiye'de sivil toplumun devletle ilişkilerindeki yapısal sorunlarına değinildi. Doğal olarak TKD' de bu genel durumdan muaf değildir. Nitekim 1990'lardan başlayarak, devletin dışında özerk bir yapı olma yönünde göstermiş olduğu çaba, özerkliğin Dernekte yapısal bir özelliğe dönüşmesinde yeterli olamamıştır. Bu dönüşümün gerçekleştirilememesinin en önemli nedenlerinden biri, devleti kutsayan zihniyetin Türkiye toplumsal kültüründe yerleşik oluşudur. Bunun Türkiye'de dernek yöneticilerinde de yüksek bir oranda olduğu görülmektedir (Yıldırım'dan aktaran Aslan, 2010, s. 280). TKD tabanında da kaçınılmaz olarak mevcut olan ve sivil bir kimliğin gelişimini engelleyen bu durumun dönüşümü için derneğin yeterli çabayı gösterdiği ise söylenemez.

Bu durumun diğer nedeni ise, üyelerinin önemli bir kısmının devlet kurumlarında görev yapıyor olmalarıdır. Üyelerin, "demokratik hukuk devleti normlarına" sahip olmadığı düşünülen devletin yaptırımlarına maruz kalma endişesi, derneğin idareye karşı eleştirel ve muhalif bir tavır göstermesini de engellemektedir.

Kamuya yararlı dernek statüsü özerklik konusundaki diğer bir zayıf noktadır. Objektif kriterlere göre belirlenmediğini bildiğimiz bu statü (Gülle, 2010, s.160) övünülecek bir paye olarak görülemez. Çünkü kamuya yararlı dernek statüsü, özünde devletin/ siyasi iktidarın STÖ'leri kontrol altında tutmak (Aslan, 2010 s. 279) ve kendi uygulamalarını meşrulaştırmak istemesinin bir sonucudur. Derneğin Türkiye koşullarına göre uzun bir süre olan 65 yıllık kesintisiz bir tarihe sahip olmasında, 12 Eylül ve benzeri dönemlerde demokrasi dışı yönetimlerin ve onların uygulamalarının yanında yer almasının (Toplu, 2009, s. 710; Sevgisunar, 2007, ss. 279-287) payı da bulunmaktadır. Dernek bülteni bu yönde sayısız belgelerle doludur. Türkiye koşullarında uzun sayılabilecek bu geçmişin olumlu ve olumsuz yönleri, bugünü doğru okumamız yönünde değerlendirilmelidir.

2. Katılım, bireylerin görüş ve yetenekleriyle sorunlarını çözmek veya toplumsal fayda sağlamak amacıyla gönüllü olarak bir STÖ'de örgütlenme pratiği içerisine girilmesi ile gerçekleşmektedir. Bu bağlamda katılım iki düzeyde gerçekleşmektedir. İlki, bir örgütsel yapıyı oluşturmak veya var olan bir yapıya üye olmaktır. Bu yönü ile bilgi ve belge hizmetlerinde çalışanların bu alanda örgütlenmiş yapılara katılım oranının² Türkiye ortalaması olan %9,7'nin üstünde olduğu söylenebilir.

Katılımın diğer yönü ise, bu örgütlere üye olanların örgüt içi karar alma süreçlerine katılım düzeyidir. Bu bağlamda bakıldığında beş aşamadan oluşan örgüt içi katılım sürecinin, Türkiye'de ilk aşama olan yöneticilerin seçimi aşamasında kaldığı, nadiren ikinci aşama olan duyarlılık ve dayanışma aşamasına erişebildiği görülmüştür (Tosun, 2001, s. 4). Örgüt içi karar alma süreçlerine katılım oranlarıyla ilgili TKD üzerinde yapılmış bir araştırma bulunmamaktadır. Ancak genel kurullara katılan/ kurullarda söz alıp görüş belirten üye/ delege sayısı, Genel Merkezce bir dönem uygulanan şube raporları, üye aidatlarının ödenme oranları ve dernek yayın

² Özellikle vakıf üniversitelerinde çalışanların sayılarının bilinmiyor oluşu nedeniyle alanda çalışanların toplam miktarı saptanamamaktadır.

organında yayınlanan, üyelerin Genel Merkezce alınan kararlara duyarlılıklarıyla ilgili makalelerde belirtilenler (Toplu, 2009, ss.730-731) dikkate alındığında, TKD'de üyelerin karar alma süreçlerine katılım oranını, Türkiye ortalamasıyla uyum içerisinde olduğu yani yöneticilerin seçilmesi olan ilk aşamada kaldığı yönündedir. Bu durum Türkiye'de tüm STÖ'lerde olduğu gibi mevcut diğer sorunların da kaynağı durumundadır. Katılımın sınırlı düzeyde oluşu, derneğin; kurumsal kapasitesini düşürmekte, mali, idari vb. sorunlarını çözmesini güçleştirmekte, diğer STÖ'ler ile ve idareyle ilişkilerinde derneğin elini zayıflatmakta, etkinliklerini gerçekleştirmesini zorlaştırmaktadır. Katılım oranlarının düşüklüğü, Türkiye'de çoğu STÖ'de yaşanan bir sorun olmasına karşın, özellikle kadın ve çevre örgütlenmelerinde bu sorunun daha az yaşandığı görülmektedir. Bu durum katılımın daha ileri düzeyde gerçekleştirilebilir olduğunu işaret etmektedir. Ancak aidiyeti son derece zayıf olan kayıtsız ve ilgisiz üyelerin katılımını artırma yönünde derneğin görünür bir çabası bulunmamaktadır.

3. Derneğin gerçekleştirdiği etkinlikler ve mesleki standartların oluşturulması için yaptığı çalışmaların üyelere benimsetilmesi yönünde bir çabasının olmadığı görülmektedir. Hazırlanan bildirgelerin en başta etik ilkeler olmak üzere kendi üyeleri ve idarelerce ne oranda uygulandığı, ihlallerin yaşanıp yaşanmadığı yönünde bir çalışması da bulunmamaktadır.
4. Demokrasisi olgunlaşmamış ve otoriter eğilim gösteren toplumlarda, sivil toplumun devleti ve toplumu demokratikleştirici bir işlev üstlenmesi beklenmektedir. Bu nedenle, demokratik bir zihniyet içinde muhalif bir damar üzerine oturan ve toplumsal talepleri sürekli olarak siyasete taşıyan STÖ'ler (Aslan, 2010 s. 279) özellikle demokrasinin asli unsurları yönünde taraf olmak durumundadır. Bu çerçevede

Dernek kendisiyle doğrudan ilgili de olsa anti-demokratik uygulama ve gelişmelere ilişkin çoğu zaman sessiz kalmaktadır. Bunda, üyelerinin, demokrasi konusundaki duyarsızlıkları, hatta zaman zaman bu yönde gösterilen duyarlılıkla ilgili olarak yöneticilere gösterdikleri olumsuz tepkilerin de etkili olduğu görülmektedir.

5. Geleneksel toplumun çözülmesiyle birlikte, pek çok toplumsal kurum, birey için anlamını yitirmiştir. Modern toplum ise bireyi yalnızlaştıran ve toplumdan yalıtın yapıyla insanlar üzerinde yeni sorunlar yaratmıştır. Devlet ve toplum karşısında yalnız ve korumasız kalan birey, sistemin kendisine eşit ve adil davranmayacağı kaygısıyla, kendisini güvende hissedeceği yeni kurumlara ihtiyaç duymaktadır. Üyelerinin ortaklaşa paylaştığı normlara dayalı, düzenli ve dayanışma içinde davranan bir STÖ, bireyin kendini güvende hissedeceği bir kurum durumundadır.

STÖ'de dayanışma, kurumsal kimliğin önemli bir unsuru ve üyelerin ortak değeridir. İnsanlar dara düştüğünde yardım edileceğine dair genelleşmiş bir beklenti içine girmektedirler. Bu beklentiye karşılık vermek; bir yanıyla ahlaki bir yükümlülük iken diğer yanıyla birlikteliğin devamını ve sürekliliğini sağlayacak olan siyasal bir eylemdir. Mağdur edilene duyulan sorumluluğun ve duygudaşlığın ona hissettirilmesi ahlaki bir yükümlülük iken, bunun aleni olarak yapılması siyasal bir eylem niteliğindedir. Dayanışma eyleminin en görünür yönü olan adalet arayışı, mağdurun eyleminin ortak iradenin eylemine dönüşerek alenileşmesi ile gerçekleşebilir (Kurtoğlu, 2011, ss. 29-33). Son yıllarda artarak devam eden üyelerinin mağduriyeti karşısında alınan tavır düşünüldüğünde, dayanışmanın derneğin kurumsal kimliğin bir parçası ve üyeler arasında yerleşik bir değer olduğunu söylemek zordur. Dayanışma yoksunluğu Derneğin sürekliliğini tehdit ettiği gibi, üyelerin Derneğe olan güven ve aidiyetini de zedelemektedir.

6. Şube düzeyinde örgütlenmenin işlemediği, özellikle şubelerin halk kütüphanelerini koruma yaşatma derneği konumunda olduğu bilinmektedir (Toplu, 2009, s. 705). Kendine yeterli gelmeyen şubelerin komşu illerle birlikte bölgesel örgütlenmeye gitmesi gerektiği yönünde Genel Merkez Yönetimi ilke kararı uygulanamamıştır. Bunda, standartların

belirlenmemesinin ve kararın şubelere bırakılmasının yanında, Genel Merkez Yönetiminin bu konuda ilkesel davranmamasının da etkisi bulunmaktadır.

Ne yazık ki tüm bu sorunlara karşın; genel kurullar, şube başkanları toplantıları ve bölge seminerleri vb. platformlarda Dernek kendini değerlendirme ihtiyacı duymadığı gibi, alanındaki pek çok olumsuz gelişmelere karşı da kayıtsız kalmaktadır.

Genel Değerlendirme

Devlet-toplum ilişkisinde öncelik durumu tarihsel süreç içinde toplum lehine bir seyir izlemiştir. Burjuvazinin tüm kurumlarıyla iktidara geldiği 18. yy. Batı Avrupa'sında aşkın devlet anlayışı yerini, toplumu önceleyen, onun talep ve ihtiyaçlarına göre şekillenen bir devlet anlayışına bırakmıştır. 19 ve 20. yüzyılda otoriter ve totaliter eğilimler bazı dönemlerde gelişse de, toplumu devlete önceleyen anlayış gelişmeye devam etmiştir.

Sivil toplum, en genel haliyle, devletin zorunlu olanlar dışındaki yaşam alanlarından çekilerek, toplumun bu alanlarda devletten bağımsız olarak oluşturacağı örgütlenmelerle kendi kendini yönetmesidir. Bu yaklaşım, aşkın devlet anlayışının tersine toplumun devleti araç olarak kullanması demektir. Batı Avrupa'da kendi özgün tarihi içinde kentlerde başlayan bu süreç demokrasinin gelişimine paralel bir seyir izlemiştir. Bu nedenle sivil toplum ve demokrasi, birbirini tamamlayan ve birinin eksikliği diğerini eksik ve sorunlu hale getiren bağımlı iki bileşen durumundadır. Sivil toplum Avrupa Modernitesinin temel unsurlarından biri olan "birey" in hak ve özgürlükleri temelinde örgütlenmiş ve onu siyasi rejimlerin despotik yönelimlerine karşı demokrasinin değerleri ile koruyan bir misyon üstlenmiştir.

Oluşumunda bilgi ve iletişim araçlarındaki hızlı gelişimin de etkili olduğu küreselleşme olgusu sivil toplumu da etkilemektedir. Bilgi toplumu olarak da adlandırılan bu süreç bir yandan yerel dinamikleri geliştirirken diğer yandan bunları küresel etkilere açık hale getirmektedir. Sanayi toplumunun sınıfsal ve ideolojik referanslarla şekillenen toplumsal yapısına, kültürel ve kimlik taleplerini önceleyen yeni dinamikler eklenmiştir. Bilgi toplumu, sivil topluma yeni olanaklar yaratırken aynı zamanda yeni sorun alanları da oluşturmuştur. Küreselleşmenin yarattığı eşitsizlikler yeni dezavantajlı grupların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sivil toplum, bu yeni dinamiklerle daha da çeşitlenerek küresel bir nitelik kazanmış, tüm bu dinamiklerin taleplerini siyasal süreçlerdeki taşıyıcısı olarak katılımcı demokrasinin temel unsurlarından biri durumuna gelmiştir.

Türkiye'de sivil toplum, 1960-1980 yılları arasında görece olarak toplumsal katılımın yüksek olduğu örgütlenmeler gerçekleştirerek taleplerini siyasal iktidarlara kabul ettirmeye çalışsa da askeri darbelerle önü kesilerek gelişimine olanak verilmemiştir. Bu nedenle 1990'lara kadar gelişme olanağı bulamamıştır. Türk siyasal kültürüne Osmanlıdan sirayet etmiş olan devleti topluma önceleyen siyasal anlayışın sonucu bireysel hak ve özgürlükler devletin bekasına feda edilmiş, genel olarak devlet denetimi dışında örgütlenmelere 1990'lara kadar müsaade edilmemiştir. Devlet sivil toplumu oluşturabilecek unsurları resmi ideolojinin halka benimsetilmesi ve kendi meşruiyetini sağlama yönünde kullanmıştır.

1990'larda tartışılmaya başlanan sivil toplum, kuramsal ve örgütsel olarak bu dönemde gelişme göstermiştir. Aynı dönemde Avrupa Birliğine üyelik sürecinin hızlanması, bilgi toplumu olma ve demokratikleşme çabalarına katkı sağlarken sivil toplumun gelişimini de olumlu yönde etkilemiştir. Son yıllarda ise, sivil toplum üzerindeki devlet baskısının arttığı, zaten yeterince özgürlükçü ve demokratik olmayan kamusal alanın daha da daraldığı, toplum kesimleri arasındaki kutuplaşmanın artması nedeniyle STÖ'ler arası işbirliklerinin hemen hemen ortadan kalktığı yönünde tartışmalar yaygın olarak yapılmaktadır.

Ancak tüm bu gelişmelere karşın Türkiye'de sivil toplumun önemli yapısal sorunları bulunmaktadır. Bu sorunlara kaynaklık eden iki temel etken; 1- devletin demokratik hukuk

devleti niteliklerini tam taşıyor oluşu ve 2- demokrasinin toplumda yerleşik bir değere dönüşmemesi olarak özetlenebilir. Bu iki sorun alanı sivil toplumu iki yönlü olarak kısaca almakta, özellikle özerklik ve katılım sorunlarının yaşanmasına yol açmaktadır.

Toplumun örgütlü kısmını ifade eden sivil toplum, Türkiye’de %10’a bile ulaşamamıştır. Toplumun devlet vesayetinden bağımsız, STÖ’lerde örgütlenerek kendisini yapılandırması, eylem ve etkinliklerini koordine edebilmesi gerekir. Bu, resmi ideoloji ve onun bakış açısının dışında sivil bir kültürün/ruhun oluşumunu da gerektirmektedir. Ancak yapılan araştırmalar, STÖ yöneticilerinin bile kendilerini ve sivil toplumu devlet merkezli ve resmi ideolojinin bakışıyla tanımladıklarını göstermektedir. Diğer taraftan genel nüfusun %10’unu oluşturan STÖ üyelerinin beş aşamadan oluşan örgüt içi karar alma süreçlerinde sadece yöneticilerin seçilmesi olan ilk aşamada kaldığını göstermektedir.

Haliyle Türkiye’de, devletten idari, mali ve zihniyet olarak özerkliğini gerçekleştirememiş, toplumun ancak %10’unun örgütlenebildiği ve üyelerin karar alam süreçlerine katılımının son derece sınırlı kaldığı bir sivil toplum bulunmaktadır. Sivil bir zihniyetin yerleşememiş olması STÖ’lerde olması gereken özerkliği zedelemekte, katılımın düşüklüğü kurumsal kapasiteyi düşürmekte, mali ve idari sorunların çözümünü güçleştirmekte ve planlanan etkinliklerin gerçekleştirilememesine neden olmaktadır. Tüm bunların sonucunda çeşitli toplum kesimleri kendi sorunlarının çözümünde etkisiz kalmakta, örgütler bu talepleri siyasi iktidara kabul ettirememekte ve siyasete katılım ve demokratikleşme konularında beklenen rolü yerine getirememektedirler.

Türkiye’de STÖ’lerin sorunlarının özetlendiği yukarıdaki tablonun TKD içinde geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Bahsedilen Türkiye gerçekliğinden bağımsız değerlendirmeler, sorunların kaynağını görmemizi engelleyecek, doğru çözüm önerileri getirmemizi güçleştirecek ve dernek yönetimlerine haksız eleştiriler getirilmesine neden olacaktır.

Sonuç olarak, aynı tespitleri TKD için tekrarlamak yerine, önemli görülen bazı konuların altı çizilerek Derneğin bir STÖ olması yönünde avantajları, dezavantajları değerlendirilerek ve çözüm önerileri sunulacaktır.

Meslek örgütü olan bir STÖ’nün toplumdaki meşruiyet zeminini, önemli oranda, belirlediği etik ilkeler ve oluşturduğu mesleki standartlar sağlamaktadır. Çalışma alanında üyelerinin davranışlarındaki “iyi-kötü” yü belirleyen etik ilkeler, bu alandaki hazırlık ve uygulama aşamalarının tümünü kapsamaktadır. Bu nedenle etik ilkeler, STÖ’nün örgütlendiği alanının tümü için geçerli olan düzenleyici ve denetleyici bir işleve sahiptir. Derneğin etik ilkeleri oluşturması ve diğer konularda yayınladığı bildiriler kurumsallaşması ve STÖ olması için önemlidir. Ancak yapılan bu çalışmaların işlevi, sahada uygulanmasıyla gerçekleşebilir. Bu nedenle başlanan önemli bir çalışma tamamlanamamış görünmektedir.

Derneğin kendi iç işleyişinde, diğer STÖ’ler ve devletle olan ilişkilerindeki etik ilkesi ise demokrasidir. Demokrasi-sivil toplum ilişkisi birbirini doğrudan etkileyen, varlıkları diğerinin varlığıyla tamamlanan iki kavramdır. Bu nedenle STÖ’ler demokratik değerlerle ilgili olarak siyasi otoriteye karşı muhalif bir duruşu her zaman korumak zorundadır.

TKD’nin tüzüğünde yıllarca yer alan “siyasetle” ilgilenmeyeceği ifadesinin kaldırılması ve yeni tüzükte Amaçlar kısmında “toplumun demokratikleşmesi ve ülkenin sosyal ve kültürel kalkınmasına katkıda bulunur” ifadesinin konması, bir STÖ olabilmesi ve bu yöndeki faaliyetleri için uygun bir zemin oluşturmaktadır. Ancak yetersiz de olsa Dernek Genel Merkezi tarafından gerçekleştirilen bu yöndeki etkinlikler ve atılan adımlar üyelerinden yeterli desteği görmemiştir. Genel Merkez Yönetimi ve Genel Başkan bu yöndeki söylem ve uygulamalarda çoğu zaman yalnız bırakılmıştır.

Bu nedenle, özellikle askeri rejim dönemlerinde kullanılarak sonraki dönemlere de sirayet eden ve siyasi kültürümüze yerleşmiş olduğu anlaşılan “siyasi partiler dışındaki

örgütlenmelerin siyaset yapamayacağı/ yapmasının doğru olmadığı” anlamındaki söyleme açıklık getirmek gerekmektedir.

Siyaset yapmak özünde bir statü talebinde bulunmaktır. Siyasetin amacı, mevcut statüye ilişkin yerleşik yargıları değiştirmektir. Bu nedenle, TKD’nin bilgi ve belge alanıyla ve üyeleriyle ilgili dile getirdiği sorunların çözümünü istemek mevcut statüde belli oranda bir değişiklik talebinde bulunmak, yani siyaset yapmaktır. Derneğin “siyasetle ilgilenmemesi”, dile getirilen sorunların çözümü yönünde bir şey yapılamayacağı, yani mevcut durumun kabullenildiği anlamına gelecektir. Dernek tabanında da belli oranda paylaşıldığı bilinen bu söylemin pratikte bir karşılığının olmadığı görülmektedir. Bu nedenle Derneğin yapması gereken, günlük siyasete dahil olacak eylem ve söylemlerden kaçınarak, mesleğin ve çalışanların sorunlarının çözümü ve demokratik değerler yönünde siyaset yapmak olmalıdır.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında, 1990’lara kadar sivil toplum özelliği göstermeyen Derneğin, bu yıllardan itibaren STÖ olma yönünde attığı adımları şu şekilde sıralayabiliriz;

- Kütüphanecilik alanını da ilgilendiren bazı toplumsal konulara duyarlılık göstermeye başlamış,
- Resmi ideolojinin dışına çıkarak Devlettten bağımsız özerk bir yapı olma yönünde demokrasi vurgusu yapmaya başlamış,
- Diğer STK’lar ile işbirliğine girmeye başlamış,
- Hazırladığı bildirgeler ile mesleki standartları oluşturma ve kurumsallaşmasını hızlandırmış,
- Küresel STÖ’ler ile entegrasyon ve işbirlikleri geliştirmiştir.

Ancak sıralanan bu olumlu gelişmelere karşın gelen bu noktada Derneğin STÖ olmasının önünde önemli sorunlar bulunmaktadır. Çoğu ülke gerçeklerinin yansıması olduğu anlaşılan ve Derneğin bir STÖ olmasını güçleştiren etkenleri şu şekilde sıralayabiliriz;

- Kütüphanecilik ve çalışanların hak talepleri için sözlü ve yazılı açıklamalarla yetinerek üyelerini harekete geçiren aktif eylem ve protestolara yönelememesi,
- Üyelerinin yöneticilerin katılımıyla sınırlı pasif katılım düzeyi,
- Hazırlanan bildirgelerin üyelerine benimsetme yönünde çalışma yapmaması,
- Toplumsal sorunların kütüphanecilik alanına yansımasıyla ilgili üyelerini bilgilendirici yeterli bir çalışma yapmaması,
- Etik ilkelerin ve oluşturulan standartların sahadaki uygulanma durumuyla ilgili bir çalışma yapmaması,
- Kamuya yararlı dernek statüsü (mevcut yönetimin çalışmalarında bir sorun oluşturmadığı görülse de, uzun vadede Derneğin özerkliği konusunda zaaf oluşturacak bir potansiyeli taşımaktadır),
- Şubelere dayalı örgütlenme modelinin işlevsiz kalması (Toplu,2009, s.732),
- Finansal sorunlar.

Türkiye’nin içinde bulunduğu toplumsal, ekonomik ve siyasi koşullarda çeşitli toplum kesimleri ancak sivil toplum modeline uygun olarak örgütlenmeleri durumunda sorunlarına uzun vadeli ve gerçekçi çözüm bulabilirler. Bilgi toplumunun karmaşık toplumsal yapısı içerisinde başka bir örgütlenme modelinin toplumsal sorunlara uzun vadeli uygulanabilir çözümler bulma ihtimali bulunmamaktadır. Bu nedenle, TKD’nin, bir STÖ olarak örgütlenmesi ve onun araçlarıyla kütüphanecilik alanının ve bu alanda çalışanların sorunlarına çözüm bulmaya çalışması gerekmektedir.

Yukarıda değinildiği gibi TKD’nin çözmesi gereken sorunların, sadece kendi alanıyla ilgili ve tek başına çözebileceği sınırlılıkta olmadığı görülmektedir. Bugünkü toplumsal yapı içerisinde farklı kesimlerin yaşadığı sorunlar birbiriyle bağlantılı durumdadır. Bu nedenle farklı alanlardaki STÖ’lerle işbirliği yapması gerekmektedir. Bazı sorunları Dernek kendi çabasıyla çözebilir ancak temel sorunların pek çoğu diğer toplumsal konularla doğrudan ilgilidir.

Bu nedenlerle sorunların çözümüyle ilgili kısa vadeli kestirme çözüm önerileri gerçekçi olmayacaktır. Sorunların çözümü uzun vadeli ve sürdürülebilir bir çabayı gerektirmektedir. Diğer taraftan, oluşturulacak politikaların kendisi kadar bunların nasıl oluşturulduğu da önemlidir. Bahsedilen sürece mümkün olan en fazla sayıda kişinin dahil edilmesi, bu politikaların uygulanabilirliğini artırdığı gibi aynı zamanda üyelerin aidiyet ve katılım sorunlarının çözümüne de katkı sağlayacaktır. Bu yönde yapılacak çalışmaların, geniş katılımı (katkı sunabilecek ve duyarlılığı olan tüm üyeler) gerçekleştirilmesi çözümün kendisi kadar önemlidir. Başka bir ifadeyle bahsedilen sorunların çözümü yönünde kullanılan yöntem ve bunun uygulanma süreçleri, STÖ niteliklerine uygun olarak yapılmalıdır. Bunun için derneğin sorunları gündemine alarak tartışmaya başlaması iyi bir başlangıç olacaktır. Bu konuda bölge seminerleri, şube başkanları ve proje toplantıları uygun ortamlar oluşturacaktır.

Derneğin sorunlarının çözümü ve bir STÖ olabilmesi için gerekli görülen öneriler aşağıda sıralanmıştır;

- Öncelikle genel merkez, şube başkanları ve çalışma grupları ile sorunların ele alındığı toplantılara başlanması,
- Üyelerin, sorunların ve oluşturulacak politikaların tartışıldığı süreçlere (toplantılarla veya web ortamındaki çeşitli araçlarla) dâhil edilmesi,
- Üyelerin ve alandaki diğer çalışanların dernekten beklentilerini, eleştirilerini vb. ölçen anketler hazırlanması,
- Başta Mesleki Etik İlkeler olmak üzere, yayınlanan bildirgelere sahadaki uyulma durumunun ölçülmesi ve yaşanan sorunlarla ilgili yıllık raporların hazırlanması,
- Bildirgeler konusunda üyelerin bilgilendirildiği toplantılar düzenlenmesi,
- Üyelerde dayanışma, aidiyet vb. ortak değerler oluşması için etkinlikler düzenlenmesi,
- İdarenin yaptırımlarından veya başka nedenlerle mağdur olan üyelerle dayanışma örneklerinin gösterilmesi,

Kaynakça

- Aslan, S. (2010). Türkiye’de sivil toplum. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(31), 260-283. Erişim adresi: <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/esoder/article/viewFile/5000068303/5000063366>
- Aydoğdu, C. (2012). Gelişmiş ülkeler ve Türkiye’de sivil toplum örgütlenmesi. Erişim adresi: <http://www.hekimpostasi.org.tr/2012/04/02/gelismis-ulkeler-ve-turkiyede-sivil-toplum-orgutlenmesi/>
- Çaha, Ö. (2010). Sivil toplum ve demokrasi. Erişim adresi: www.bursakentkonseyi.org.tr/userfiles/kagep/STGM-sivil-toplum-ve-demokrasi.ppt
- Duman, F. (2003). *Sivil toplum, siyaset*. M. Türköne. (Ed.). Ankara: Lotus Yayınları.
- Eraslan, L. (2011). *Sivil toplum ve eğitim*. Ankara: Maya Akademi Yayınları.
- Erdoğan, M. (2006). *Aydınlanma modernlik ve liberalizm*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Gülle, M. T. (2010). Türk Kütüphaneciler Derneği’nin 60. kuruluş yıldönümü: Kamuya yararlı dernek anlayışından sivil toplum örgütlüğüne, *Türk Kütüphaneciliği*, 24 (1), 158-164. Erişim adresi: <http://www.tk.org.tr/index.php/TK>
- Karadağ, A. ve Aslan, S. (2013). *Sivil toplum, Osmanlıdan Cumhuriyete Türkiye’de siyasal hayat*. A. Karadağ. (Der.). Ankara: Orion Kitabevi.
- Keyman, F. (2010). Avrupa’da ve Türkiye’de sivil toplum. Erişim adresi: panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/a/v/avrupadaveturkiyedesiviltoplum.doc
- Köker, L. (1993). *Modernleşme Kemalizm ve demokrasi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kumar, K. (2004). *Sanayi sonrası toplumdan post-modern topluma çağdaş dünyanın yeni kuramları*. (M. Küçük. Çev.). Ankara: Dost Yayınları.
- Kurtoğlu, Z. (2011). Siyasi bir kapasite olarak asabiye (dayanışma). *Felsefe Logos*, 41 (1), 29-34.

- Külcü, Ö. ve Dalkıran, Ö. (2013). Bilgi profesyonellerinin meslek derneklerine bakışı: TKD ve ÜNAK örneklerinin değerlendirilmesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 27 (2), 340-360. Erişim adresi: <http://www.tk.org.tr/index.php/TK>
- Özer, M. H. (2008). Günümüz itibariyle sivil toplum kuruluşlarının iktisadi ve sosyal fonksiyonları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (26), 86-97. Erişim adresi: <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/esosder/article/viewFile/5000068187-5000087720-1-PB.pdf>
- Sarıbay, A. Y. (1994). Sivil toplum-devlet ilişkisi veya demokrasinin etiği. *Birikim*, 59, 93-97.
- Sevgisunar, M. K. (2009). *Türkiye’de siyasi gelişmeler ve ideolojik yaklaşımların bilgi ve belge yönetimi alanına etkileri*. Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği/ Hiper Link Yayınları.
- STEP. (2011). *Türkiye’de sivil toplum: Bir dönüm noktası, uluslararası sivil toplum endeksi projesi Türkiye Ülke Raporu II*. İstanbul: TÜSEV Yayınları. Erişim adresi: http://www.step.org.tr/images/UserFiles/File/step2011_web%20SON.pdf
- STEP. (2011). Türkiye’de sivil toplum dönüm noktasında. Erişim adresi: <http://www.step.org.tr/print.asp?c=6&s=13&n=69>
- TKD. (2015). Türk Kütüphaneciler Derneği Genel Merkez Yönetim Kurulu Ekim 2012 – Ekim 2014 Faaliyet Raporu. *Türk Kütüphaneciliği*, 29 (1), 77-106.
- Toplu, M. (2009). Mesleki bir örgüt olarak Türk Kütüphaneciler Derneği’nin altmış yıllık gelişim çizgisi. *Türk Kütüphaneciliği*, 23 (4), 678-741. Erişim adresi: <http://www.tk.org.tr/index.php/TK>
- Tosun, G. (2001). Türkiye’de devlet sivil toplum ilişkileri bağlamında demokrasinin pekişmesinin önündeki engellere ilişkin kuramsal ve pratik bir yaklaşım. *Ege Akademik Bakış*, 1, 224-243. Erişim adresi: <https://serdargunes.files.wordpress.com/2014/08/tc3bcrkiyede-devletsivil-toplum-ilic59fkisi.pdf>
- TÜSEV (2006). *Türkiye’de sivil toplum: Bir değişim süreci uluslararası sivil toplum endeksi projesi Türkiye Ülke Raporu*, İstanbul, TÜSEV Yayınları. Erişim adresi: <http://www.tusev.org.tr/userfiles/image/Uluslararası%20STEP%20Türkiye%20Ulke%20Raporu.pdf>
- United Nations. Civil society. New York. Erişim adresi: <http://www.un.org/en/sections/resources/civil-society/index.html>
- Yıldırım, E. (t.y.) Apolitik politikaların inşacıları olarak sivil toplum. Erişim adresi: http://www.hekva.org.tr/icons/makaleler/item/download/3_f191fe60c5c2cd391244138ebd6b195f.html
- Yıldız, Ö. (2007). Sivil toplum örgütleri, ‘Özerklik’: Kavramsal bir açılım. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1), 53-58. Erişim adresi: <http://sbe.gantep.edu.tr>